

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська Академія»
Факультет економічних наук
Кафедра економічної теорії

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

на тему: **«РОЛЬ ЕТИКИ І МОРАЛІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ КОМПАНІЇ»**

Виконала студентка 4-го року навчання

Спеціальність: 051 «Економіка»

Бутунаєва Діана Олексіївна

Керівник Шевченко О. О.

кандидат економічних наук, доцент

Рецензент Біла Ірина Сергіївна,

кандидат економічних наук, доцент

Кваліфікаційна робота захищена з
оцінкою

Секретар ЕК

« ____ » _____ 20 ____ р.

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕТИКИ І МОРАЛІ.....	8
1.1 Поняття та сутність етики і моралі.....	8
1.1.1 Загальнотеоретичне визначення етики та моралі.....	8
1.1.2 Поняття та сутність бізнес-етики.....	9
1.1.3 Ретроспектива розвитку бізнес-етики.....	11
1.2 Бізнес-етика в контексті сталого розвитку компанії.....	14
1.2.1 Значення бізнес-етики у сталому розвитку компанії.....	14
1.2.2 Функції бізнес-етики.....	15
1.2.3 Механізми оцінювання етичності і моральності у діяльності компаній....	17
Висновки до розділу I.....	18
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ ВИКЛИКІВ ЕТИКИ І МОРАЛІ В СУЧАСНОМУ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩІ.....	20
2.1 Тенденції розвитку етики і моралі в сучасному бізнес-середовищі.....	20
2.2 Приклади неетичної поведінки в діяльності компаній.....	23
2.3 Виклики та проблеми розвитку бізнес-етики в Україні.....	25
2.3.1 Огляд основних викликів етики в українському бізнес-середовищі.....	25
2.3.2 Роль етики і моралі в бізнесі на шляху до європейської інтеграції.....	27
2.3.3 Вплив повномасштабного вторгнення РФ в Україну на сприйняття суспільством бізнес-етики.....	30
Висновки до розділу II.....	31
РОЗДІЛ III. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЕТИКИ І МОРАЛІ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ.....	32
3.1 Перспективи імплементації етичних стандартів у бізнес-практику українських компаній.....	32

3.1.1	Аналіз успішних прикладів впровадження етичних практик в українських компаніях.....	32
3.1.2	Роль міжнародних партнерів у впровадженні світових етичних стандартів в українському бізнесі.....	33
3.2	Рекомендації щодо імплементації світових етичних стандартів в українську бізнес-практику задля сталого розвитку компаній.....	35
3.2.1	Ефективні механізми контролю та внутрішнього моніторингу.....	35
3.2.2	Економічні інструменти стимулювання підтримки етичних стандартів...	36
3.2.3	Освітні програми для бізнесменів та кадрового резерву.....	38
	Висновки до розділу III.....	40
	ВИСНОВКИ.....	41
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	45

ВСТУП

Сучасний світ стрімко розвивається: ставить нові виклики та надає можливості в сучасному бізнес-середовищі. Проте в перегонах за успіхом легко втратити етичні та моральні принципи, які є основою для стійкого розвитку будь-якої організації. Водночас, відсутність етичного підґрунтя в діяльності компанії може не лише загрожувати її репутації, але і призвести до серйозних екологічних, соціальних та економічних проблем. Таким чином, зростаюча увага споживачів та інших учасників ринку до морально-етичних принципів, високий рівень глобалізації та необхідність забезпечення сталого розвитку змушують компанії враховувати етичні аспекти у своїх стратегічних рішеннях. Такий підхід не лише допомагає вирішувати актуальні етичні дилеми, але й створює конкурентні переваги, що підвищує лояльність споживачів та позитивно впливає на фінансові показники компаній.

Повномасштабне вторгнення росії, терорестичні акти та інші конфлікти, забруднення навколишнього середовища разом з наслідками пандемії COVID-19 та інших епідемій, що загрожують людству, загострюють питання етики та моралі в бізнесі на планетарному масштабі. Отож, дослідження ролі етики і моралі в забезпеченні сталого розвитку компаній вкрай *актуальне*, оскільки в ньому будуть розкриті не тільки ключові аспекти взаємозв'язку етичних принципів та стратегій сталого розвитку, але й надані конкретні рекомендації щодо етичних викликів українських компаній задля підвищення конкурентних переваг та фінансових показників під час повоєнного відновлення економіки країни в умовах сучасних викликів життя.

Наукова розробка даної теми ґрунтується на матеріалах соціально-економічних досліджень та збірниках наукових праць, навчальних посібниках та підручниках, публікаціях у періодичних виданнях, ресурсах глобальної інфо-мережі Інтернет, офіційних звітах компаній та інших джерелах інформації, в яких висвітлюють

важливі аспекти ролі етики та моралі в сучасному бізнес-середовищі та їх значення у досягненні цілей сталого розвитку.

Об'єктом дослідження є етика та мораль, як фактори сталого розвитку компанії.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти етики та моралі в бізнесі, шляхи їх імплементації для забезпечення сталого розвитку компанії.

Мета дослідження: дослідити роль етики та моралі в забезпеченні сталого розвитку компанії, визначити їх вплив на ключові аспекти її діяльності та окреслити шляхи впровадження етичних принципів у сучасну бізнес-практику.

Відповідно до мети дослідження було виділено такі **завдання:**

- 1) Систематизувати та узагальнити теоретичні засади етики та моралі, зокрема в контексті сталого розвитку компанії (розділ I).
- 2) Зробити ретроспективний аналіз розвитку бізнес-етики для розуміння умов формування даного явища (розділ I).
- 3) Визначити вплив етики і моралі на діяльність та розвиток бізнесів на прикладі всесвітньовідомих компаній (розділ II).
- 4) Проаналізувати виклики та проблеми етики та моралі в сучасному бізнес-середовищі України, зокрема в контексті європейської інтеграції та повномасштабного вторгнення (розділ II).
- 5) Дослідити перспективи імплементації етичних стандартів в українську бізнес-практику на прикладі досвіду відомих українських компаній (розділ III).
- 6) Запропонувати шляхи розвитку етики і моралі для забезпечення сталого розвитку компаній в Україні, зосереджуючись на рекомендаціях щодо імплементації світових етичних стандартів у їх діяльність (розділ III).

Методи дослідження. Теоретичні методи: метааналіз (систематичний аналіз результатів попередніх наукових досліджень з метою визначення загальних закономірностей і тенденцій у сфері етики і моралі в бізнесі), ретроспективний аналіз (вивчення історії розвитку етичних принципів у бізнесі, їх еволюція та вплив

на сучасну практику). Емпіричні методи: аналіз літератури, документів, статистичних даних та мережевих джерел про етичні практики в українському та світовому бізнесі, системний аналіз (вивчення системних зв'язків та взаємодії між етичними аспектами бізнесу та його іншими складовими). Методи обробки даних: систематизація та узагальнення отриманої інформації, розробка практичних рекомендацій щодо імплементації етичних стандартів.

Очікується, що результати дослідження стимулюватимуть впровадження етичних стандартів у практику українських компаній, а отже, сприятимуть їх сталому розвитку, підвищенню репутації, інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Дослідження також допоможе подолати виклики етики і моралі в сучасному бізнес-середовищі України, особливо в період повоєнного відновлення економіки України.

Теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні та систематизації теоретичних засад етики та моралі в бізнесі, аналізі їхнього впливу на сталий розвиток компаній, а також розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо подолання етичних викликів у сучасному бізнес-середовищі.

Практичне значення дослідження. Отримані в результаті дослідження висновки дадуть новий погляд на роль етики і моралі у сталому розвитку компаній, зокрема через аналіз викликів бізнес-етики для українських компаній в умовах європейської інтеграції та повномасштабного вторгнення. Це стало основою для розробки науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо імплементації світових етичних стандартів у діяльність компаній та підвищення рівня етичної свідомості в українському бізнес-середовищі, та суспільстві загалом, у період повоєнного відновлення економіки України.

Наукова новизна отриманих результатів:

- 1) Обґрунтовано значення бізнес-етики в контексті сталого розвитку компанії та досліджено її основні виклики у сучасному бізнес-середовищі України в контексті євроінтеграції та повномасштабного вторгнення.

- 2) Вперше розроблені науково обґрунтовані рекомендації щодо подолання викликів етики і моралі для українських компаній з метою підвищення їхньої етичної свідомості та ефективного дотримання цілей сталого розвитку, особливо в період повоєнного відновлення економіки України.

Відповідно до мети та поставлених завдань дослідження, структура роботи складається зі вступу, трьох інформативних розділів, висновків та списку використаних джерел, що нараховує 46 найменувань. Робота містить 5 таблиць на 5 сторінках, 3 рисунки на 3 сторінках. Основний текст кваліфікаційної роботи викладено на 50 сторінках.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕТИКИ І МОРАЛІ

1.1 Поняття та сутність етики і моралі

1.1.1 Загальнотеоретичне визначення етики та моралі

Мораль та етика, як складові соціальної дійсності, вивчаються та аналізуються у багатьох галузях знань – філософії, соціології, психології, праві та економіці. У сучасному світі, де глобалізація та швидкі технологічні зміни створюють нові виклики, розуміння та практичне застосування морально-етичних принципів набувають особливого значення. У житті людства ці принципи виникли задовго до їх визначення та вивчення з наукової точки зору. Так, історія етики починається з розвитку фундаментальних принципів у стародавньому Єгипті, Індії, Китаї та Греції. У цей період з'явилися етичні вчення, пов'язані з індуїзмом, буддизмом, конфуціанством, даосизмом, а також внески філософів Сократа й Аристотеля. У середньовіччі етична думка зазнавала сильного впливу релігійних учень. У реаліях сучасності ця увага змістилася до більш світського підходу, пов'язаного з моральним досвідом, практичним розумом і наслідками вчинків.

Тож, термін *«етика»* походить від грецького слова «ethos», що означає «звичай» або «прихильність». У давньогрецькій філософії етика вивчалася як наука про моральність та характер, яка визначала, як людина повинна жити та діяти. Аристотель створив співзвучний прикметник – «ethicos» (етичний), чим пояснював сукупність духовних якостей: чесність, справедливість, мужність, розсудливість, великодушність, шанобливість, людяність тощо. *«Мораль»*, в свою чергу, походить від латинського слова «moralis», що означає «характер» або «звичай». У римській культурі «moralis» використовувалося для позначення соціальних норм та правил поведінки в суспільстві. У сучасному ж світі етика та мораль є ключовими

поняттями у багатьох сферах життя, тож розглянемо їх тлумачення сучасним словником з етики. «Етика (грец. *ethika*, від *ethos* – звичай, правило) – філософська наука, яка досліджує природу, сутність, виникнення, розвиток, структуру, функції моралі, її прояви у різноманітних сферах діяльності... На рівні буденної свідомості (і не тільки буденної) є надто поширеним ототожнення Е. з мораллю. Однією з причин їх нерозрізнення є психологічна схильність людей ототожнювати те, що представлене у свідомості з реальним, а непередставлене – з неіснуючим. Проте філософія (Е. є філософською наукою) свідома того, що пізнаване (в цьому разі – мораль) принципово відрізняється від знання про нього (Е.) за способом буття. Пізнаване існує об'єктивно, а знання про нього – суб'єктивно, тобто у свідомості... Отже, етика є наукою, яка досліджує мораль у всіх її вимірах і сферах функціонування. Послугуючись відповідною системою категорій, вона обґрунтовує та інтерпретує мораль, і її норми, нерідко стимулюючи її розвиток» [1, с. 135-136]. Отож, будемо розглядати мораль як основу для формування етичних цінностей та стандартів, які регулюють поведінку людей у суспільстві, забезпечуючи гармонію та взаєморозуміння між його членами.

Ми з'ясували, що етика та мораль – це фундаментальні поняття, які визначають поведінку людей у суспільстві. Їхні принципи та норми сягають корінням у глибину людської історії, формуючи наше уявлення про добро і зло, справедливість і несправедливість. Але як ці поняття застосовуються до світу бізнесу? Як етика та мораль впливають на прийняття рішень, взаємодію з клієнтами та партнерами, а також на сталий розвиток компанії?

1.1.2 Поняття та сутність бізнес-етики

«Виникненню етики бізнесу як спеціальної дисципліни передувала потужна хвиля критики ненаситної жадібності, аморальності і навіть злочинності бізнесу в 60-х роках ХХ ст. У другій половині ХХ ст. відбулось формування основних шкіл і

напрямків етики бізнесу...У 1980-х рр. етика бізнесу затверджується як наукова дисципліна» [2, с. 8-9].

IMD у своєму дослідженні «How business ethics drives sustainable success» стверджують, що етика та застосування моральних принципів у діловому середовищі відіграють ключову роль у формуванні репутації та успіху компанії, що передбачає дотримання цінностей і стандартів, які сприяють прозорості та чесності в бізнесі [3]. То що ж являє собою бізнес-етика на думку науковців?

К. Хоман стверджує, що «економічна етика (або підприємницька етика) займається питанням, які моральні норми або ідеали можуть мати значення (для підприємств) в умовах сучасної економіки і суспільства» [4]. Дане визначення є лаконічним, чітким та підкреслює, що етичні норми бізнесів повинні ґрунтуватися на тому контексті, в якому вони існують. Проте, воно потребує доповнення чіткою етичною рамкою та визначенням ролі інших зацікавлених сторін, таких як працівники, клієнти та суспільство.

Г. М. Томас та Р. Дж. Клоноскі розглядають бізнес-етику як взаємозв'язок між цілями, методами підприємництва і людськими цінностями. Вони підкреслюють, що бізнес-етика досліджує вплив окремих дій на становище індивідуума, компанії, економічної структури і суспільства в цілому. Основний акцент робиться на аналізі прийнятих у бізнесі моральних норм і їхньому впливі на різні аспекти діяльності підприємства та суспільства в цілому [5].

Натомість Д. Дж. Фрітцше описує бізнес-етику, називаючи її «діловою етикою» і підкреслює її власні особливості, які визначаються не лише загальними нормами, але і специфікою суспільства та культури: «ділова етика – це те, що відбувається або до, або після прийняття рішень, процес оцінки рішень на основі зіставлення їх з моральними стандартами, властивими культурі даного суспільства» [6].

Розгляд різних поглядів на бізнес-етику вказує на те, що вона є складним і багатогранним концептом, який враховує різні аспекти, такі як моральні норми, культурні особливості, вплив на суспільство та взаємозв'язок з бізнес-процесами.

Отже, бізнес-етика може бути визначена як інструмент для створення справедливого та етичного бізнесу в тих умовах, в яких він інсує, що робить позитивний вплив на всіх учасників ринку і вчить нести відповідальність за свою діяльність перед суспільством.

1.1.3 Ретроспектива розвитку бізнес-етики

Етика і мораль в контексті ведення бізнесу є предметом значного інтересу для науковців. Це відображається у постійній зміні уявлень про етичні стандарти і норми, що визначаються суспільними цінностями, культурними контекстами та особливостями бізнес-середовища. Бізнес-етика, як система принципів та норм, що регулюють поведінку компаній та їхніх співробітників, має глибоке коріння, тож розглянемо її еволюцію, починаючи з античних цивілізацій і до наших днів.

Античні цивілізації, такі як Месопотамія, Стародавній Єгипет, Греція та Рим заклали фундамент для багатьох етичних і моральних норм, які й досі актуальні в сучасному бізнесі. *Клятва Гіппократа*, прийнята лікарями античної Греції, є раннім прикладом етичного кодексу, який наголошує на чесності, справедливості та не завданні шкоди. Вона вважається одним з перших історичних письмових прикладів етичних стандартів (не лише в медичній сфері) [7]. *Правила та норми торгівлі* в античних цивілізаціях часто встановлювалися державою або релігійними інституціями. Вони стосувалися таких аспектів, як чесна вага та міра, заборона обману та захист прав споживачів. *Контрактне право* висвітлювало чіткі правила щодо укладення та виконання договорів, що було важливим для забезпечення довіри та сприяння розвитку торгівлі [8, 9].

Середньовіччя стало періодом значних змін у політичному, соціальному та економічному житті Європи, що також вплинуло на морально-етичні принципи в бізнесі. Тоді підприємництво стимулювався зростанням міст та розвитком торгівлі, тож князі та монархи почали усвідомлювати, що воно може сприяти зміцненню

держави за рахунок збільшення податкових надходжень та створення нових робочих місць. Почали з'являтися цехи, які об'єднували ремісників та купців, а також вимагали встановленню *стандартів якості*, що регулювали ціни та захищали інтереси своїх членів [10].

У *XVIII-XIX ст.* купецтво відіграло важливу роль в економіці. Купці дотримувалися *кодексу честі*, який ґрунтувався на принципах чесності, справедливості та взаємовигідного співробітництва. Важливим елементом також були *купецькі гільдії*, які об'єднували купців та встановлювали етичні стандарти ведення бізнесу – правила чесної конкуренції, заборони обману та шахрайства. Вони також надавали фінансову допомогу своїм членам та виступали за їхні інтереси у конфліктах з державою [11]. Для вирішення ділових суперечок між купцями був створений *суд совісті*, який ґрунтувався на принципах моралі та справедливості [12].

XX ст. стало свідком значного розвитку бізнес-етики в США. «У 1924 році Комітет з етики бізнесу при Торговій палаті США вперше розробив *національний етичний кодекс „Принципи ведення бізнесу“*, в якому було зафіксовано, що в основі бізнесу лежить довіра, яка витікає із справедливих відносин, ефективного надання послуг і взаємної вигоди» [13]. Згодом, у багатьох країнах світу були впроваджені *кодекси етичної поведінки*, що встановлюють базові принципи та норми поведінки для компаній. У період *Великої депресії 1929-1933 рр.*, в умовах масового безробіття, банкрутства компаній та загального падіння економіки, Франклін Рузвельт запроваджує "Новий курс" – комплекс реформ, який мав на меті відновити економіку, допомогти людям, які постраждали від кризи, та запобігти подібним економічним катаклізмам у майбутньому. Отже, бізнес почав нести більшу відповідальність перед суспільством, що стало каталізатором розвитку *корпоративної соціальної відповідальності (КСВ)*, яка активно розвиватиметься у 80-тих рр. XX ст. [14, 15].

Початком вивчення бізнес-етики як окремої галузі знань є *середина 70-х років XX ст.* З цього періоду почали проводити конференції та семінари, присвячені етиці в сфері бізнесу. Вчені та представники бізнесу активно займалися визначенням етичних принципів на різних рівнях (міжнародному, регіональному, професійному та корпоративному), внаслідок чого в *1989 р.* було прийнято *декларацію Ко "Принципи бізнесу"*. Важливим кроком у розвитку етичних принципів у бізнесі, а також інституалізації концепції "етики відповідальності" у бізнесі, була ініціатива, започаткована у *1999 р.* Генеральним секретарем ООН Кофі Аннаном, відома як *Глобальний договір*. Він був спрямований на підтримку соціальної відповідальності бізнесу та вирішення проблем, пов'язаних з глобалізацією, з метою створення більш стабільної та всеохоплюючої економіки.

XXI ст. ознаменувалося епохою стрімкого розвитку бізнес-етики на світовому рівні. Це було викликано низкою факторів: вплив корпорацій, глобалізація економіки, посилення екологічних проблем та зростання свідомості громадськості щодо соціальної відповідальності бізнесу. *На початку 2000-х рр.* низка корпоративних скандалів, пов'язаних з бухгалтерським шахрайством та неетичною діловою практикою, підірвала довіру громадськості до корпорацій. Для вирішення цих проблем та сприяння етичній поведінці уряд США запровадив два ключові законодавчі акти: *Федеральні керівні принципи засудження організацій* та *Закон Сарбейнса-Окслі 2002 р.* Завдяки акценту на програмах дотримання норм та корпоративному управлінні, FSGO та SOX підвищили обізнаність про етичні проблеми серед керівників та працівників бізнесу [16, 17].

У період масштабних терористичних актів та ескалації напруженості у світі на тлі природних катаклізмів, що загрожують людству стійким забрудненням навколишнього середовища, питання етики та моралі в бізнесі піднімається вже на планетарному масштабі. У відповідь на ці виклики з'являються нові ініціативи та практики, спрямовані на розвиток бізнес-етики. *Принципи ООН щодо ведення бізнесу та прав людини (2011 р.)* описують відповідальність бізнесу як повагу до

прав людини та зобов'язання держав їх захищати. Мета ініціативи – захистити права людей від дій компаній, змусити компанії поважати ці права та надати людям можливість шукати й отримувати засоби захисту у випадку порушень [18]. Наступним кроком стали *Цілі сталого розвитку (ЦСР) ООН (2015 р.)*, які охоплюють широкий спектр проблем від бідності та голоду до зміни клімату та миру, і також мають глибокий зв'язок з етикою ведення бізнесу [19].

Етика та мораль в бізнесі не є статичними поняттями, натомість являють собою динамічний процес, що постійно еволюціонує, адаптуючись до мінливих особливостей бізнес-середовища. Їх історія сягає корінням в античні цивілізації, де заклалися фундаментальні етичні принципи. З часом етика та мораль в бізнесі зазнавали значних трансформацій, що відображає еволюцію суспільних норм та очікувань. Однак сучасний світ стикається з новими викликами, що ставить під сумнів традиційні етичні стандарти та вимагає не лише збереження та розвитку вже встановлених етичних рамок, але й пошуку нових підходів до вирішення етичних дилем та викликів для забезпечення сталого розвитку компанії.

1.2 Бізнес-етика в контексті сталого розвитку компанії

1.2.1 Значення бізнес-етики у сталому розвитку компанії

Ідея сталого розвитку виникла наприкінці ХХ століття у відповідь на зростаючу стурбованість проблемами зміни клімату, виснаження ресурсів та соціальної нерівності. У 1987 році Всесвітня комісія з навколишнього середовища та розвитку (ВКНР) визначила сталий розвиток як розвиток, який задовольняє потреби теперішнього покоління, не загрожуючи можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [20].

У сучасному світі, де соціальні та екологічні проблеми стають дедалі гострішими, зв'язок між бізнес-етикою та сталим розвитком компаній виходить на

перший план. Компаніям уже недостатньо зосереджуватися лише на прибутковості, вони також повинні враховувати довгостроковий вплив своєї діяльності на планету та суспільство. Таким чином, етика і мораль є одним із найсуттєвіших складників сталого розвитку, бо саме бізнес-етика просуває соціальну відповідальність, сприяє охороні навколишнього середовища, зміцнює довіру та репутацію компанії, а також заохочує інновації та співпрацю [21]. Розглянемо детальніше основні напрями бізнес-етики в контексті сталого розвитку компанії у табл. 1.2:

Таблиця 1.2

Основні напрями бізнес-етики у сталому розвитку компанії

Напря́м	Пояснення
Просування соціальної відповідальності	Компанії мають оцінювати вплив та потенційні негативні наслідки своєї діяльності на суспільство та вживати відповідних заходів для покращення ситуації. Зосереджуючи увагу на соціальній відповідальності, компанії можуть сприяти процвітанню і розвитку спільнот, у яких вони функціонують.
Сприяння охороні навколишнього середовища	Загроза зміни клімату та погіршення стану довкілля стає серйозним викликом для сталого розвитку, тому компанії повинні нести відповідальність за свій екологічний внесок, що сприятиме як охороні природи, так і стійкості бізнесу у довгостроковій перспективі.
Зміцнення довіри та репутації	Сучасні споживачі все більше усвідомлюють етичні аспекти своїх покупок і надають перевагу компаніям, які діють відповідно до їхніх моральних цінностей. Діяльність підприємства з урахуванням етичних принципів допомагає залучати та утримувати клієнтів, що призводить до зростання лояльності до бренду та розширення своєї частки на ринку.
Заохочення інновацій та співпраці	Етичні міркування часто спонукають бізнес думати творчо та розробляти інноваційні рішення, спрямовані на вирішення соціальних та екологічних проблем.

Джерело: складено авторкою на основі джерела [21].

1.2.2 Функції бізнес-етики

З наукової точки зору, функції бізнес-етики можна розглядати як операціоналізацію її сутнісних характеристик. Це означає, що вони переводять абстрактні принципи етики на рівень конкретних дій та інструментів, які можуть

бути використані для нормалізації, регулювання, оцінювання, виховання, мотивації та соціалізації соціально-економічних відносин. Функції бізнес-етики забезпечують комплексний підхід до інтеграції соціальних, екологічних та економічних аспектів у бізнес-практики, що є основою сталого розвитку. Тож розглянемо основні функції бізнес-етики у табл. 1.1:

Таблиця 1.1

Основні функції бізнес-етики

Функція	Пояснення
Нормативна	Визначення правил та норм поведінки для всіх учасників економічних відносин за допомогою кодексів етики, етичних стандартів, комітетів тощо (наприклад заборона нечесної конкуренції, захист прав працівників, дотримання екологічних норм тощо).
Регулятивна	Контроль поведінки компаній та їхніх співробітників для запобігання нечесним та шкідливим практикам за допомогою санкцій, штрафів або юридичних покарань (наприклад, закони антимонопольного регулювання, закони про захист прав споживачів, закони про охорону праці тощо).
Оціночна	Оцінювання етичності дій та рішень компаній за допомогою аудиту, рейтингів різних показників компанії, які можуть бути пов'язаними з етичною діяльністю компанії або бути її наслідком (наприклад рейтинг конкурентоспроможності країн або компаній, оцінка корпоративної культури, оцінка етичності інвестиційних рішень тощо).
Виховна	Формування етичної культури в компанії та розвиток етичних якостей у її співробітників за допомогою тренінгів, семінарів, програм навчання в області ведення етичної економічної діяльності.
Мотиваційна	Стимулювання компаній до ведення етичного бізнесу за допомогою нагород, сертифікацій, надання пільг та інвестицій в етичні бізнеси.
Соціальна	Сприяння створенню більш справедливого та гуманного суспільства за допомогою соціальних проєктів, впровадження етичних стандартів для галузей, корпоративної соціальної відповідальності та впровадження ESG-принципів (наприклад підтримка місцевих громад, боротьба з бідністю, солідарність з країнами потерпаючими від військових конфліктів та терористичних дій, захист довкілля тощо).

Джерело: складено авторкою.

Розуміння функцій бізнес-етики є ключовим для успішного впровадження етичних принципів у діяльність компанії, що дозволяє їм не лише декларувати свої

цінності, але й перетворювати їх на реальні кроки, спрямовані на створення більш справедливого, чесного та відповідального бізнесу.

1.2.3 Механізми оцінювання етичності і моральності у діяльності компаній

Задля комплексного уявлення впливу компаній на суспільство, довкілля та економіку використовуються механізми оцінювання компаній з точки зору їхніх морально-етичних принципів і стандартів (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Механізми оцінювання бізнес-етики

Кількісні	Якісні
<i>Індекси стійкості</i> , такі як Dow Jones Sustainability Index (DJSI) та FTSE4Good Index, оцінюють компанії за їхнім соціальним та екологічним впливом. Інвестори можуть використовувати ці індекси для оцінки етичних практик компаній та прийняття інвестиційних рішень.	<i>Аналіз випадків</i> передбачає вивчення реальних або гіпотетичних етичних дилем, щоб допомогти співробітникам розвинути навички прийняття етичних рішень.
<i>Звіти про соціальну відповідальність (CSR)</i> описують соціальні та екологічні дії компанії. Ці звіти можуть містити інформацію про такі теми, як викиди парникових газів, використання енергії, права людини та безпека на робочому місці.	<i>Фокус-групи</i> можна використовувати для збору відгуків про етичні практики компанії від співробітників, клієнтів та інших зацікавлених сторін.
<i>Опитування співробітників</i> можуть оцінити етичну культуру компанії та сприйняття співробітниками етичної поведінки керівництва.	<i>Інтерв'ю</i> можна використовувати для збору поглибленої інформації про етичні погляди та досвід співробітників, клієнтів та інших зацікавлених сторін.
<i>Оцінка ризиків</i> може допомогти компаніям визначити етичні ризики, з якими вони стикаються, та розробити плани їх пом'якшення.	

Джерело: складено авторкою.

Кількісні механізми надають можливість порівняти дані з іншими компаніями або в часі, що сприяє відстеженню прогресу, а також вважаються більш об'єктивними та легше вимірюваними, однак вони можуть бути недостатніми у наданні контексту всіх аспектів етичної діяльності. Тоді як якісні механізми дозволяють отримати глибше розуміння етичних практик компанії, а також забезпечують різноманіття поглядів та контекст для розуміння етичних проблем, проте можуть бути суб'єктивними та складними для аналізу. Найефективнішим підходом буде поєднання обох типів механізмів, що дозволить отримати комплексне уявлення про етичну діяльність підприємства та виявити можливості для її покращення.

Висновки до розділу I

Сьогодні етика і мораль є компасом, який орієнтує компанії та їхніх співробітників на прийняття рішень у відповідності до соціальних норм, культурних цінностей та загальнолюдських етичних принципів. Етика бізнесу – це наука, яка вивчає моральні норми і принципи, що визначаються культурними, соціальними та економічними умовами, та їхній вплив на прийняття рішень та діяльність в сфері бізнесу. Розвиток етики бізнесу пройшов довгий шлях від античних часів до сьогодення. Він відображає постійну зміну уявлень про етичні стандарти і норми, які визначаються суспільними цінностями, культурними контекстами та особливостями бізнес-середовища. Проте сучасний світ висуває безліч нових викликів, які потребують реакції з боку бізнесу в контексті їх етичної діяльності.

Бізнес-етика – це інструмент для створення справедливого та етичного бізнесу в тих умовах, в яких він інсує, що робить позитивний вплив на всіх учасників ринку і вчить нести відповідальність за свої рішення перед суспільством. Таким чином, це також один із найсуттєвіших складників сталого розвитку, бо саме бізнес-етика

просуває соціальну відповідальність, сприяє охороні навколишнього середовища, зміцнює довіру та репутацію компанії, а також заохочує інновації та співпрацю. Бізнес-етика в контексті сталого розвитку виконує ряд важливих функцій, таких як: нормативна, регулятивна, оціночна, виховна, мотиваційна та соціальна. Задля оцінювання етичності діяльності компаній існують певні механізми, що поєднують якісні та кількісні методи, які дозволяють отримати повну картину та забезпечують прийняття обґрунтованих рішень. Такий комплексний підхід до оцінки етичної діяльності компанії стимулює її постійне вдосконалення і сприяє сталому розвитку.

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ ВИКЛИКІВ ЕТИКИ І МОРАЛІ В СУЧАСНОМУ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩІ

2.1 Тенденції розвитку етики і моралі в сучасному бізнес-середовищі

На етичний та моральний ландшафт сучасного бізнес-середовища все більше впливають такі фактори, як корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) та ініціативи в галузі екології, соціальної політики та управління (ESG). Дослідження цих тенденцій є важливим аспектом розуміння шляхів адаптації компаній до змін у сучасному бізнес-середовищі. Статистика останніх підтверджує тісний зв'язок етики з успіхом бізнесу, задоволеністю працівників та поведінкою споживачів.

Згідно з Глобальним дослідженням ділової етики 2023 року, проведеного організацією ECI, кількість неправомірних дій на робочому місці перебуває на історично високому рівні, а багато працівників відчують тиск, що змушує їх порушувати певні етичні стандарти (рис. 2.1).

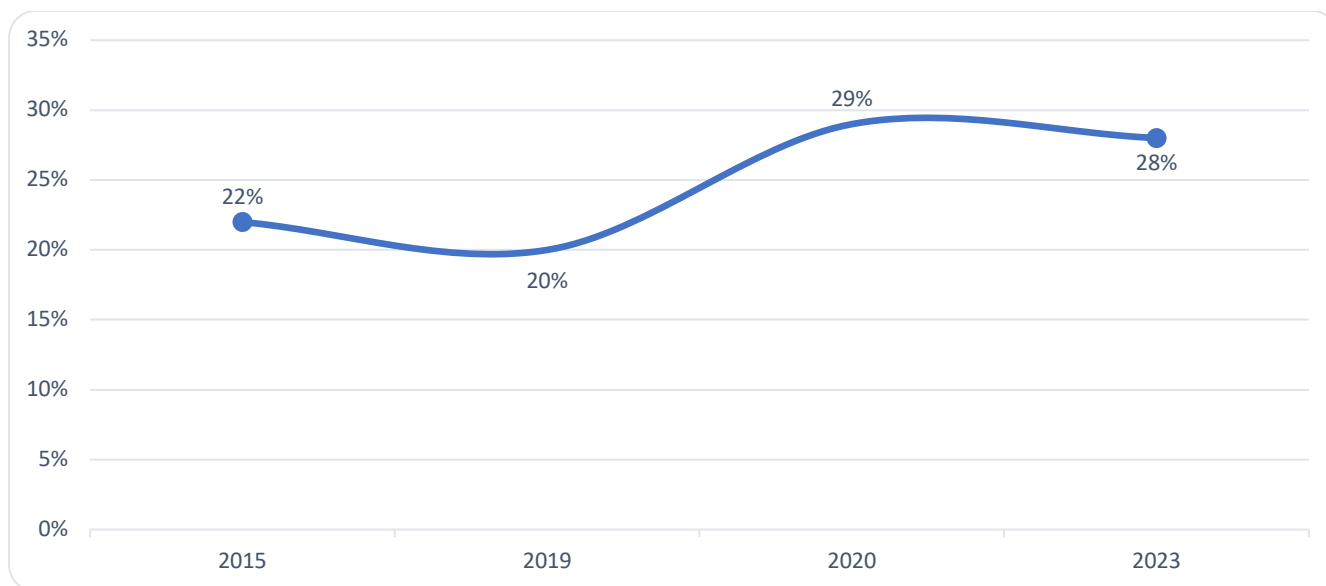

Рис. 2.1 Тиск на працівників до порушення етичних стандартів (в часі), %

Складено авторкою на основі джерела [22].

У звіті також зазначається, що лише невеликий відсоток працівників вважає, що вони працюють у сильному етичному середовищі [22]. Ця тенденція свідчить про потенційні проблеми в сфері корпоративної етики, які можуть привести до серйозних наслідків для компаній та їхніх працівників, проте водночас надати значні можливості для вдосконалення програм корпоративної етики. Зауваження щодо відчутного тиску на працівників, який змушує їх порушувати етичні стандарти, свідчать про складну ситуацію, в якій опиняються багато працівників у сучасному бізнес-середовищі. Однією з ключових причин цієї проблеми може бути зосередження організацій на досягненні короткострокових фінансових цілей, навіть за рахунок нехтування етичними принципами та стандартами. Такий підхід може породжувати негативну корпоративну культуру, де працівники відчувають нестабільність та втрату довіри до власних організацій. Серед інших факторів, що можуть впливати на зростання неправомірних дій на робочому місці, можна вказати недостатню увагу до розвитку корпоративної етики з боку керівництва, відсутність чіткої системи мотивації та покарання за порушення етичних стандартів, а також недостатню обізнаність працівників щодо значення етичної поведінки у робочому середовищі.

Ставлення працівників до етики також є показовим. Значна частина робочої сили (близько 54%) погодилася б на меншу зарплату, аби працювати в компанії, яка краще відповідає їхнім етичним стандартам. Більше того, сильні етичні практики в компанії сприяють задоволеності працівників та їхньому утриманню: 56% працівників вважають компанії з сильними етичними принципами ефективнішими в довгостроковій перспективі, а компанії, відомі своїми етичними практиками, на 21% частіше утримують найкращі таланти [23]. Згідно з виявленими зв'язками між етичною культурою організації та утриманням персоналу, можна стверджувати, що етичні практики сприяють залученню та збереженню талановитих кадрів. Підвищення задоволеності працівників та зниження плинності персоналу призводить до зменшення витрат на навчання нових працівників та підвищення

продуктивності праці. Крім того, позитивна репутація компанії може впливати на її відносини не тільки з її працівниками, а також клієнтами, партнерами та інвесторами, що відіграє ключову роль у підтримці її конкурентоспроможності.

У фінансовому плані етична поведінка тісно корелює з результатами діяльності компанії. Дослідження показують, що компанії з високими етичними стандартами перевершують своїх конкурентів. Зокрема, компанії, які дотримуються етичних практик, можуть генерувати на 10,7% більше прибутку, ніж ті, що їх не дотримуються. Цей висновок підтверджується утриманням цих результатів протягом більш тривалого періоду [23]. Ця залежність може пояснюватися кількома чинниками. По-перше, етична поведінка компанії сприяє збереженню довіри споживачів та інвесторів, що може впливати на збільшення обсягу продажів та залучення нових інвестицій. По-друге, етично орієнтовані компанії можуть мати переваги в управлінні ризиками, оскільки вони зазвичай мають менші шанси стикнутися з правовими проблемами, штрафами та іншими витратами, пов'язаними з невідповідністю етичним нормам. Отож, етична поведінка компаній є не лише моральною необхідністю, а може стати стратегічним кроком для досягнення успіху та сталого розвитку в сучасному бізнес-середовищі.

Поведінка споживачів також відображає важливість етики: понад 52% американців повідомили, що вони бойкотували компанію через неетичну ділову практику. Ця тенденція зростає зі збільшенням вимог споживачів до етичного ведення бізнесу, що сильно впливає на корпоративні стратегії та брендинг [23]. Це доводить факт усвідомлення соціальної відповідальності споживачами, які надають перевагу компаніям, що відповідають їхнім морально-етичним принципам.

Проаналізовані дані не лише висвітлюють поточний стан розвитку етики і моралі в сучасному бізнес-середовищі, але й підкреслюють нагальну потребу компаній розвивати та підтримувати етичну культуру. Переваги таких практик очевидні: вони призводять до покращення фінансових показників, більшої залученості працівників, а також зміцнення довіри та лояльності споживачів та

інших учасників ринку. Таким чином, інвестиції в етичну ділову практику та дотримання морально-етичних принципів у своїй діяльності – це не просто уникнення неправомірних дій, а створення стійкої конкурентної переваги, яка відповідає цілям сталого розвитку.

2.2 Приклади неетичної поведінки у діяльності компаній

Нещодавні випадки неетичної поведінки в бізнесі підкреслюють постійні виклики, з якими стикаються компанії у дотриманні етичних стандартів, а також важливість етичної сотрони бізнесу.

Один із резонансних випадків стосується компанії Amazon, на яку подали до суду Федеральна торгова комісія та 17 генеральних прокурорів штатів за нібито утримання монопольного становища за допомогою недобросовісних та антиконкурентних стратегій. Цей позов звинувачує Amazon у блокуванні конкуренції, завищенні цін, погіршенні якості та стримуванні інновацій, що має негативні наслідки як для споживачів, так і для самої компанії [24]. Позов викликає серйозні обговорення у економічній спільноті і ставить під сумнів її практики утримання монопольного становища та антиконкурентних стратегій. Цей випадок відображає загальну тенденцію до зростання вимог в регулюванні великих технологічних корпорацій і виявленні можливих порушень антимонопольного законодавства. Монополізація ринків може призвести до обмеження конкуренції, завищення цін, зниження якості товарів і послуг, а також стримування інновацій. Ці наслідки негативно впливають на споживачів та загальну ефективність ринку. З позиції бізнесу, такі практики можуть перешкоджати входу нових учасників на ринок і обмежувати їхню можливість конкурувати з вже існуючими гравцями.

Іншим важливим прикладом є скандал з викидами Volkswagen, також відомий як «Дизельгейт». Компанія встановила у свої дизельні автомобілі пристрої для маніпуляцій з тестами на викиди, в результаті чого автомобілі викидали до 40 разів

більше CO₂, ніж дозволено в США. Цей скандал не лише призвів до мільярдних штрафів та судових витрат, але й висвітлив серйозні етичні порушення в корпоративній поведінці компанії [25]. Маніпуляція даними про викиди CO₂ є серйозним порушенням етичних норм, оскільки ці дії призвели до значних екологічних та економічних наслідків, таких як забруднення довкілля, втрата репутації та фінансові втрати для компанії. Цей випадок відображає важливість дотримання етичних принципів у бізнесі, особливо в контексті охорони навколишнього середовища та відповідальної корпоративної поведінки, а також підкреслює необхідність ефективного контролю та регулювання для запобігання етичних порушень та захисту інтересів споживачів та суспільства.

У сфері «грінвошингу» дочірня компанія Coca Cola, Innocent, зіткнулася з критикою та регуляторними діями за оманливу рекламу щодо екологічних переваг своєї продукції. Управління рекламних стандартів (ASA) Великої Британії постановило, що Innocent вводила споживачів в оману щодо позитивного впливу своїх напоїв на навколишнє середовище. Реклама Innocent стверджувала, що їхні напої «зроблені з фруктів і нічого іншого», «не містять штучних інгредієнтів» та «екологічно чистими». Однак ASA виявило, що Innocent використовувала пластик, який не піддається біорозкладу, у своїх пляшках, а також транспортувала свої інгредієнти з далеких країн, що призвело до значного викиду парникових газів [25]. Споживачі були омануті рекламою Innocent, тоді як навколишнє середовище продовжувало страждати від такої діяльності компанії, тож вона може втратити довіру споживачів та зазнати фінансових проблем.

Ще одним прикладом є Nike, один із найвідоміших світових брендів одягу та взуття, який неодноразово стикався з критикою за неетичні практики у своєму ланцюгу постачання. Компанія звинувачується у використанні «потогонної» праці, в тому числі і дитячої, на своїх фабриках у країнах, що розвиваються. Ці скандали викликали значне занепокоєння щодо етичної відповідальності глобальних брендів перед своїми працівниками [26]. Такі етичні порушення негативно вплинули на

репутацію Nike: компанія зазнала бойкоту з боку споживачів та активістів, а також зіткнулася з судовим переслідуванням. Крім того, Nike ризикує втратити інвесторів, які все більше стурбовані етичними практиками компаній.

Сучасний світ бізнесу динамічно розвивається і постійно стикається з новими викликами, одним з яких є питання етики та моралі в діяльності компанії. Нещодавні скандали з Amazon, Volkswagen, Innocent та Nike свідчать про те, що неетичні практики стають все більш поширеними, що негативно впливає на споживачів, навколишнє середовище та репутацію компаній. Всі ці приклади підкреслюють важливість дотримання морально-етичних принципів та норм у веденні бізнесу. Компанії, які дотримуються бізнес-етики в своїй діяльності, мають більше шансів на успіх у довгостроковій перспективі свого сталого розвитку. Українські компанії також стикаються з низкою викликів у сфері етики та моралі, які потребують негайного рішення задля майбутнього повоєнного відновлення, а також їх сталого розвитку.

2.3 Виклики та проблеми розвитку бізнес-етики в Україні

2.3.1 Огляд основних викликів етики в українському бізнес-середовищі

В сучасному бізнес-середовищі України питання етики та моралі в бізнесі вимагають особливої уваги. З одного боку, спостерігається стрімке зростання нових компаній та галузей, що відкриває безліч можливостей для розвитку та інновацій. З іншого, це зростання не завжди супроводжується чітким дотриманням етичних норм та принципів. Які ж ключові виклики етики та моралі стоять перед українським бізнесом сьогодні?

Корупція залишається глибоко вкоріненою проблемою в Україні, яка проявляється в різних секторах через «недобросовісні» схеми у сфері державних закупівель, хабарництво за отримання ліцензій чи дозволів, що негативно впливає

на чесність та прозорість ведення бізнесу. Це може призвести до нерівних умов конкуренції, неефективного використання ресурсів та підриву довіри до влади і бізнесу загалом. Проте, «попри російське вторгнення, наша країна показала, що її прогрес в боротьбі з корупцією — це сталий процес, який продовжується навіть у найскладніший період існування держави» [27]. Згідно зі звітом Transparency International за 2022 рік, Україна посіла 116 місце в глобальному індексі сприйняття корупції з показником 33 бали зі 100, що свідчить про високий рівень сприйняття корупції. Але вже у 2023 році ми посідаємо 104 місце із 36 балами (рис. 2.2).

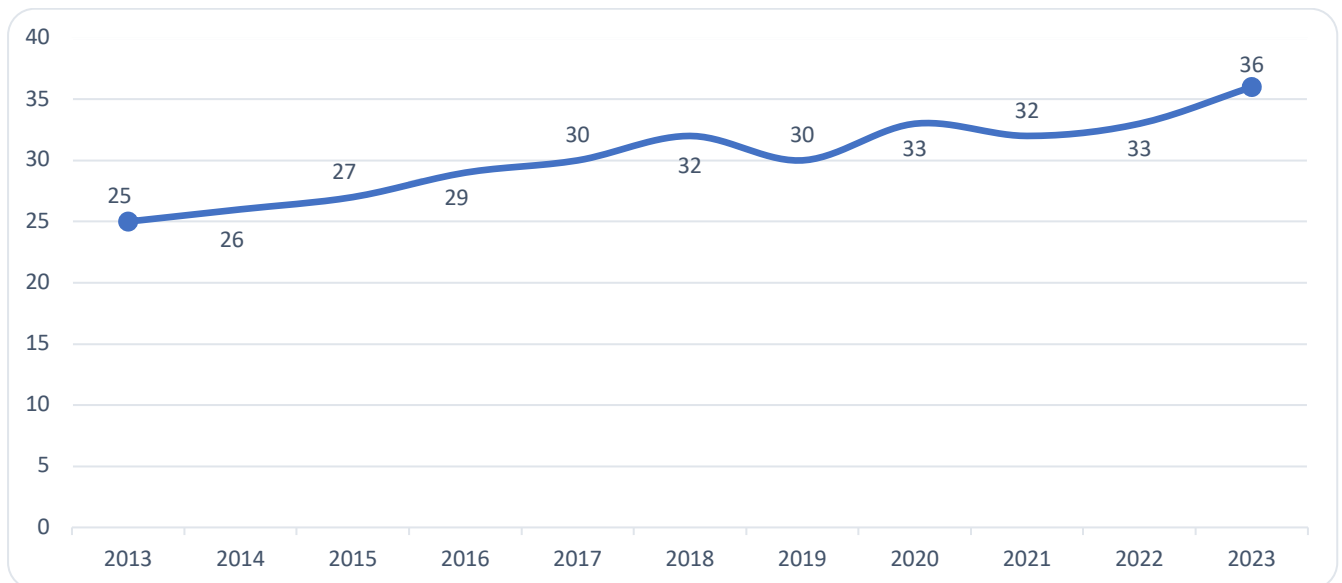

Рис. 2.2 Індекс сприйняття корупції в Україні у 2013-2023 рр., бали

Складено авторкою на основі джерела [28].

Недотримання законодавства. Україна стикається з проблемами у дотриманні правових стандартів, особливо в трудовому законодавстві та екологічних нормах. У звіті World Justice Project за 2021 рік Україна посіла 77 місце із 139 країн за рівнем дотримання законодавства, висвітливши поширені проблеми, які призводять до трудових конфліктів та судових спорів [29].

Забруднення навколишнього середовища. Відсутність належного контролю та моніторингу показників забруднення довкілля призводить до значних порушень

екологічних норм, що негативно впливає на здоров'я населення і стан навколишнього середовища. Останнім часом від стаціонарних джерел забруднення в атмосферу викидається від 2238,63 до 2459,5 тисяч тон забруднювачів на рік, понад 50% яких припадає на гірничодобувну та переробну промисловість [30]. Наразі ця проблема стає критичною через повномасштабне вторгнення, бо кількість викидів забруднюючих речовин перевищує всі можливі норми.

Війна. За даними Світового банку, передбачається, що темпи економічного відновлення України сповільняться, частково через скорочення врожаю та дефіцит робочої сили, тож економіка країни лишається залежною від донорської підтримки та тривалості конфлікту. За оцінками, вартість відновлення країни може досягти 486 млрд доларів, що значно перевищує розмір її довоєнної економіки [31]. Повномасштабне вторгнення суттєво відкинуло економічний розвиток України, вимусило бізнес адаптуватися до нових умов, що спричинило нові етичні виклики.

Українські компанії стикаються з низкою етичних та моральних викликів, які потребують негайної уваги та рішучих дій як зі сторони державного, так і приватного секторів. Їх серйозність підкреслює необхідність удосконалення законодавства, зокрема, шляхом адаптації та застосування європейських етичних норм і стандартів, що сприятиме не тільки покращанню етичного клімату в бізнес-середовищі, а й зміцнить економічну стабільність і довіру міжнародних інвесторів до країни та українського бізнесу в умовах післявоєнної відбудови України.

2.3.2 Роль етики і моралі в бізнесі на шляху до європейської інтеграції

Після надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС, наша країна активно працює у напрямку європейської інтеграції, що передбачає прийняття низки законодавчих актів із метою приведення своєї політики та нормативно-правової бази у відповідність до європейських стандартів (зокрема, морально-етичних), які мають вирішальне значення для входу України до ЄС:

1. ЄС наголошує на важливості *захисту довкілля*, що є частиною Європейського зеленого курсу [32]. Проблема забруднення навколишнього середовища, підсилена конфліктом і застарілими промисловими технологіями, вимагає розробки та впровадження ефективних екологічних норм та своєчасного моніторингу та контролю даного питання.
2. Зміцнення правової та інституційної бази для *боротьби з корупцією* є надзвичайно важливою складовою вимог до України для вступу в ЄС. Це включає посилення спроможності українських антикорупційних інституцій та забезпечення прозорості й підзвітності у сфері державних послуг. ЄС підтримує Україну в удосконаленні антикорупційних заходів, що має вирішальне значення для створення стабільного та надійного бізнес-середовища [32].
3. *Дотримання та захист фундаментальних прав* є цінністю ЄС. Україна досягла прогресу в цій сфері, наприклад, прийнявши Стамбульську конвенцію про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Необхідні подальші зусилля для захисту прав меншин і забезпечення рівності та недискримінації також у сфері ведення бізнесу відповідно до європейських стандартів [33].
4. Важливою законодавчою базою є Закон про цифрові послуги (DSA), спрямований на створення безпечнішого, справедливішого та прозорішого бізнес-середовища в Інтернеті по всьому ЄС. Цей закон накладає суворі вимоги на онлайн-платформи, включаючи заходи з протидії незаконному контенту та захисту прав користувачів, такі як заборона таргетованої реклами на основі конфіденційних даних та забезпечення прозорості щодо фінансування реклами. Для України адаптація до цих правил означатиме значні зміни у веденні бізнесу в Інтернеті, що забезпечить дотримання суворих стандартів ЄС щодо захисту прав споживачів та конфіденційності даних [34].

Таким чином, інтеграція України до ЄС вимагає комплексного підходу до впровадження бізнес-етики на шляху до сталого розвитку компаній, що сприятиме

довгостроковій стабільності та конкурентоспроможності українських бізнесів на міжнародному рівні. Розглянемо ключові сфери бізнес-етики у відповідності з європейськими стандартами у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Ключові сфери бізнес-етики у відповідності до європейських стандартів

Ключова сфера	Пояснення
Соціальна відповідальність	ЄС наголошує на важливості КСВ, яка передбачає інтеграцію соціальних та екологічних міркувань у бізнес-практики. Українські компанії мають враховувати свій вплив на суспільство та довкілля, за допомогою програм підтримки місцевих громад та забезпечення справедливих умов праці, що має призвести до покращення умов життя людей, розвитку соціальної інфраструктури та підтримки вразливих груп населення.
Екологічна стійкість	Європейський зелений курс ставить амбітні цілі щодо скорочення викидів парникових газів, впровадження енергозберігаючих технологій та перехід на відновлювані джерела енергії. Україна, як кандидат на членство до ЄС, буде змушена долучитися до цих зусиль. Ці заходи сприяють не лише розвитку зелених технологій, енергоефективності та збереженню довкілля, але й підвищують конкурентоспроможність українських компаній на європейському ринку.
Довіра та репутація	Сучасні споживачі віддають перевагу продуктам та послугам компаній, які демонструють етичну поведінку та соціальну відповідальність, які покращують їх репутацію та сприяють довгостроковому успіху. Дотримання бізнес-етики сприяє зміцненню довіри між компаніями та іншими зацікавленими сторонами.
Розвиток інновацій	Дотримання етичних стандартів стимулює компанії до інновацій, спрямованих на вирішення соціальних та екологічних проблем. Це може призвести до розробки нових продуктів та послуг, які відповідають принципам сталого розвитку та створюють конкурентні переваги.
Освіта та підготовка кадрів	Поширення знань про бізнес-етику та сталий розвиток серед працівників сприяє створенню етичної корпоративної культури. Інвестиції у навчальні програми допомагають розвивати етичне мислення та соціально-відповідальну діяльність.

Джерело: складено авторкою.

Впровадження європейських стандартів ведення бізнесу згідно з ключовими сферами бізнес-етики, а також дотримання принципів зеленої економіки та соціальної відповідальності сприятиме створенню більш сприятливого

інвестиційного клімату в Україні, що призведе до зростання інвестицій, створення нових робочих місць та розвитку економіки.

2.3.3 Вплив повномасштабного вторгнення рф в Україну на сприйняття суспільством бізнес-етики

Повномасштабне вторгнення росії мало глибокий вплив на сприйняття суспільством моралі та етики в контексті ведення бізнесу. Таким чином, багато міжнародних компаній скоротили, призупинили або припинили бізнес у росії через дотримання санкцій, збої на ринку, логістичні проблеми, безпеку персоналу та активів, етичні міркування та репутаційні ризики (рис. 2.1).

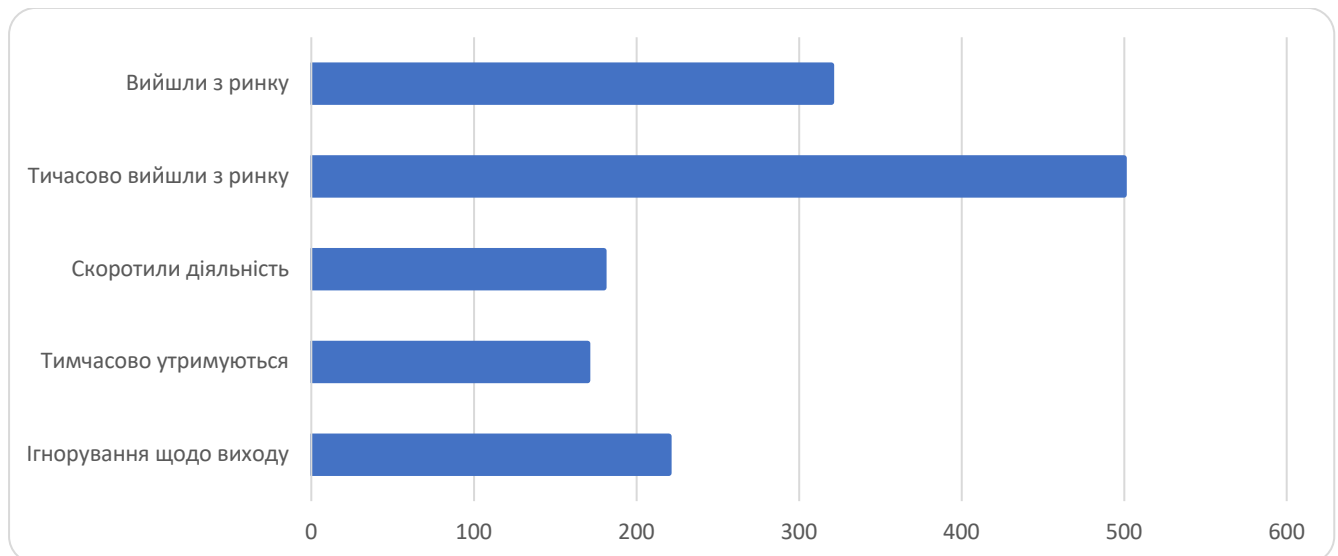

Рис. 2.1 Огляд реакції транснаціональних компаній на війну росії проти України
Складено авторкою на основі джерела [35]

Війна суттєво зруйнувала економічну та соціальну структуру України. Згідно зі звітом Програми розвитку ООН, це помітно позначилося на засобах до існування, гендерній рівності та соціальній інтеграції. Рівень безробіття зріс, і багато домогосподарств зіткнулися зі зниженням доходів, що погіршило продовольчу

безпеку та доступ до основних послуг [36]. Ці спостереження підкреслюють критичну роль ділової етики під час конфлікту, коли від компаній очікують дотримання високих етичних стандартів не лише у своїй безпосередній діяльності, а й у ширшому економічному та соціальному впливі. Реакція бізнесу на вторгнення стала визначальним фактором у формуванні суспільного сприйняття корпоративної етики та відповідальності під час кризи.

Висновки до розділу II

Сучасне бізнес-середовище динамічно розвивається, стикаючись з новими викликами, серед яких питання етики та моралі стають все більш актуальними. Нещодавні скандали з Amazon, Volkswagen, Innocent та Nike свідчать про негативний вплив недотримання етичних та моральних норм в діяльності компаній на споживачів, навколишнє середовище та репутацію. Зростання важливості етики та моралі в бізнесі підтверджується низкою тенденцій: зростання свідомості споживачів, збільшення регулювання, вплив на інвесторів, зростання конкурентоспроможності завдяки етичній поведінці компаній тощо.

Український бізнес стоїть перед складними викликами, які вимагають пристосування до високих стандартів бізнес-етики, зокрема європейського зразку. Війна лише загострила ці проблеми, але й водночас підкреслила важливість етики та моралі на шляху до сталого розвитку компанії, особливо в сучасних умовах. Сьогодні український бізнес не може ігнорувати цього, адже саме етика стане ключем до стійкого розвитку та успішного майбутнього у повоєнному відновленні країни.

РОЗДІЛ III. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЕТИКИ І МОРАЛІ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ

3.1 Перспективи імплементації етичних стандартів у бізнес-практику українських компаній

3.1.1 Аналіз успішних прикладів впровадження етичних практик в українських компаніях

Із попередніх розділів вже зрозуміло, що впровадження етичних стандартів стає дедалі більш важливим для українських компаній, які прагнуть сталого розвитку, адже це не лише сприяє покращенню репутації та довіри до компанії, але й веде до кращого корпоративного управління, зниження ризиків та підвищення лояльності співробітників та клієнтів. Розглянемо декілька успішних прикладів впровадження етичних практик в українських компаніях у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Приклади позитивних наслідків впровадження етичних практик в українських компаніях

Про компанію	Наслідки
«Metinvest» є членом Глобального договору ООН з 2010 року та дотримується принципів сталого розвитку, а кодекс корпоративної етики Metinvest було впроваджено у 2013 році [37]. Їх політика базується на таких принципах: якісна та результативна праця; повага інтересів партнерів, клієнтів і суспільства; забезпечення сприятливих та безпечних умов праці; повага прав людини; покращення рівня життя на територіях діяльності Metinvestу;	<i>Покращення репутації та довіри до компанії.</i> Згідно з рейтингом Reputation Institute, у 2023 році компанія посіла 1 місце серед українських гірничодобувних компаній за репутацією [38], а опитування, проведене компанією Edelman у 2022 році, показало, що 78% українців довіряють "Metinvestу", що значно вище середнього показника по країні (52%) [39].
	<i>Краще корпоративне управління.</i> Компанію включено до індексу FTSE Russell ESG All-Cap Index [40], також компанія отримала срібну медаль рейтингу ESG Governance & Ratings [41].

збереження навколишнього середовища. Крім того, з 2022 року Metinvest є членом Хартії сталого розвитку Всесвітньої асоціації сталеливарців, яка містить дев'ять принципів сталого розвитку.	<i>Підвищення лояльності співробітників та клієнтів.</i> Рівень індексу залученості співробітників компанії у 2022 році склав 76%, що вище середнього показника по галузі (72%) [42]. Рівень задоволеності клієнтів у 2022 році склав 82%, що вище середнього показника по галузі (78%) [42].
«Нова Пошта» також має власний Кодекс етики, який ґрунтується на цінностях компанії, таких як чесність, відповідальність, повага та командна робота [43].	<i>Покращення репутації та довіри до компанії.</i> Згідно з дослідженням Ipsos Ukraine, проведеним у 2023 році, 92% клієнтів «Нової Пошти» рекомендують цю компанію своїм друзям та знайомим [44]. <i>Підвищення лояльності співробітників та клієнтів.</i> Індекс залученості співробітників «Нової Пошти» становить 83%, що значно вище середнього показника по галузі (72%) [44].
«Kernel», як одна з найбільших агропромислових компаній України, відома своїми зобов'язаннями щодо дотримання етичних принципів у сфері бізнесу.	<i>Зростання капіталізації на 35%</i> протягом останніх 5 років, що свідчить про підвищену інвестиційну привабливість компанії [45]. <i>Покращення репутації та довіри до компанії</i> про що свідчить співпраця «Kernel» з міжнародними компаніями, такими як Cargill, Glencore, Dreyfus. <i>Збереження навколишнього середовища.</i> Відповідно до рейтингу Carbon Disclosure Project (CDP), Kernel має оцінку «В» [46].

Джерело: складено авторкою на основі джерел [37 - 46].

Аналіз впровадження етичних стандартів в українських компаніях, таких як «Метінвест», «Нова Пошта» та «Kernel», свідчить про їхню поступову адаптацію до вимог сучасного бізнес-середовища, а також про позитивний вплив етичних стандартів на діяльність компаній та їх сталий розвиток.

3.1.2 Роль міжнародних партнерів у впровадженні світових етичних стандартів в українському бізнесі

Впровадження світових етичних практик в українському бізнесі є невід'ємною частиною його успішного розвитку та інтеграції в глобальну економічну систему.

Міжнародні партнери, такі як міжнародні організації, уряди розвинених країн та транснаціональні компанії, можуть відігравати важливу роль у цьому процесі, надаючи українським підприємствам необхідну підтримку та ресурси.

По-перше, вони створюють *нормативний тиск* на українські компанії через вимоги до дотримання етичних стандартів, які зазвичай включаються в умови контрактів, угод та партнерських відносин. Це може охоплювати широкий спектр питань, включаючи працевлаштування, виробничі процеси, відносини з клієнтами та партнерами, екологічні стандарти, а також корпоративне управління. З точки зору теорії агентських відносин, міжнародні партнери виступають як стимул для підвищення ефективності управління українськими компаніями. Шляхом встановлення чітких механізмів контролю та звітності, вони можуть сприяти запобіганню конфліктів та забезпечити відповідність інтересів різних зацікавлених сторін. Також, міжнародні інвестори, які мають інтереси в українському ринку, виставляють високі вимоги до етичних практик управління, до яких змушені адаптуватися українські компанії, щоб привернути зовнішні інвестиції.

По-друге, участь у глобальних ланцюгах постачання також може вимагати від українських компаній *дотримання міжнародних етичних стандартів*. Це включає не лише виробничі процеси, але й стандарти взаємодії з партнерами, клієнтами та іншими учасниками співпраці.

По-третє, міжнародні партнери можуть посприяти *зменшенню ризиків та невизначеності*, пов'язаних з веденням бізнесу в умовах нестабільності та непередбачуваності. Це особливо актуально в українському контексті, де зміни в політичному та економічному середовищі можуть впливати на фінансові ризики. Тож міжнародне партнерство дозволяє українським підприємствам скористатися досвідом та ресурсами розвинених компаній для мінімізації цих ризиків.

У контексті післявоєнної відбудови, міжнародні партнери можуть виступати каталізаторами трансформації українського бізнесу через обмін досвідом та кращими практиками, а також інвестуванням в компанії з високими морально-

етичними цінностями. Це дозволить українським бізнесам не лише адаптуватися до міжнародних стандартів, але й вдосконалити свою власну етичну культуру та підвищити рівень довіри серед клієнтів та партнерів.

Окрім того, участь у міжнародних проектах та ініціативах, що спрямовані на підвищення стандартів корпоративної соціальної відповідальності, дотримання прав людини та екологічних стандартів можуть стати ефективними інструментами для впровадження етичних практик у діяльність українських підприємств. Це відкриває нові можливості для співпраці та взаємодії, що сприяє сталому розвитку бізнес-середовища України.

3.2 Рекомендації щодо імплементації етичних стандартів в українську бізнес-практику задля сталого розвитку компаній

3.2.1 Ефективні механізми контролю та внутрішнього моніторингу

Впровадження ефективних механізмів контролю та внутрішнього етичного моніторингу є важливим кроком у вирішенні етичних викликів в українському бізнесі. По-перше, це допомагає виявляти та запобігати етичним порушенням, таким як корупція, хабарництво, дискримінація, нечесна конкуренція та ін. Таким чином це може захистити компанію від репутаційних втрат, штрафів та судових позовів. По-друге, такі ініціативи демонструють серйозне ставлення компанії до етичних принципів, що може підвищити довіру з боку клієнтів, партнерів, інвесторів та співробітників. Розглянемо детальніше напрями та механізми контролю та моніторингу дотримання етичних норм та стандартів в бізнесі:

1. **Виявлення та попередження** порушень морально-етичних норм:

- розробка політики етики, яка чітко визначає морально-етичні норми для основних зацікавлених сторін, а також наслідки їх порушення;

- проведення регулярних аудитів, які охоплюють всі аспекти діяльності компанії, включаючи фінансову звітність, вплив діяльності компанії на навколишнє середовище, взаємодію з клієнтами та постачальниками, а також трудові відносини;
- проведення навчання спіробітників бізнес етиці;
- створення конфіденційного каналу для повідомлень про порушення без ризику для своєї кар'єри та впровадження політики захисту повідомлювачів про порушення від звільнення або інших форм дискримінації.

2. **Розслідування** порушення морально-етичних норм:

- створення незалежного етичного комітету, відповідального за розслідування етичних порушень та надання рекомендацій щодо покращення ситуації;
- чітка процедура розслідування, яка визначає етапи, права та обов'язки його учасників, а також терміни прийняття рішень.

3. **Реагування** на порушення морально-етичних норм:

- встановлення чіткої системи санкцій, яка включає різні види дисциплінарних заходів залежно від ступеня порушення;
- забезпечення прозорості процесу накладення санкцій;
- ведення детальної документації про порушення та застосування санкцій, що створює базу даних для аналізу та вдосконалення етичних політик;
- розробка механізмів та заходів для реабілітації компаній, які були неправомірно звинувачені у порушеннях.

3.2.2 Економічні інструменти стимулювання підтримки етичних стандартів

Використання економічних інструментів для стимулювання етичної поведінки бізнесу має важливе значення з кількох причин. По-перше, вони можуть сприяти створенню рівних умов для всіх учасників ринку, зменшуючи конкурентні переваги компаній, які нехтують етичними стандартами. По-друге, економічні стимули

сприяють ефективнішому використанню ресурсів, що є важливим для зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та покращення соціальних умов. Такий підхід вимагає міждисциплінарного підходу, що поєднує економічні, соціальні та екологічні аспекти, а також тісної співпраці між державним та приватним секторами. Розглянемо економічні інструменти стимулювання компаній дотримуватися етичних стандартів у своїй діяльності:

1. Податкові пільги:

- надання податкових кредитів компаніям, які дотримуються етичних стандартів;
- зниження податкових ставок для компаній, які активно впроваджують програми корпоративної соціальної відповідальності (КСВ);
- надання податкових пільг інвесторам, які вкладають кошти у соціальні підприємства або стартапи, що займаються вирішенням соціальних або екологічних проблем.

2. Державні гранти та субсидії:

- фінансова підтримка (гранти) для реалізації проектів, що сприяють впровадженню, підтримці або розвитку етичних стандартів;
- часткове фінансування витрат компаній (субсидії) на впровадження етичних практик, наприклад екологічно чистих технологій;
- фінансування наукових досліджень та розробок, які спрямовані на впровадження нових етичних та екологічних технологій та практик.

3. Програми сертифікації та рейтингові системи:

- визнання компаній, які відповідають встановленим етичним стандартам, через сертифікаційні програми, що може сприяти підвищенню їх репутації та конкурентоспроможності;
- ведення рейтингів або індексів етичної відповідальності, які дозволяють інвесторам і споживачам легко ідентифікувати компанії з високими етичними стандартами.

4. Соціальне підприємництво та венчурне фінансування:

- створення фондів венчурного капіталу для фінансування проектів та стартапів, що мають на меті вирішення соціальних або екологічних проблем;
- сприяння міжнародному співробітництву у сфері соціального підприємництва та впровадження етичних стандартів.

3.2.3 Освітні програми для формування етичної поведінки в бізнесі

Формування етичної культури починається з раннього віку та має продовжуватися протягом усього життя. Освітні програми, спрямовані на розвиток етичних цінностей, повинні бути інтегровані в усі рівні освіти: від шкільного до вищого, а також у програми професійного розвитку для бізнесменів та кадрового резерву. Це дозволяє забезпечити систематичний підхід до виховання відповідальних та етично свідомих громадян, які в майбутньому будуть сприяти розвитку суспільства та економіки.

Необхідність розробки та впровадження таких освітніх програм обумовлена зростанням вимог до етичності ведення бізнесу в умовах глобалізації, загостренням проблем корупції, необхідністю дотримання законодавства та забезпечення сталого розвитку. Особливу увагу слід приділити адаптації цих програм до специфічних умов України, враховуючи її соціально-економічний та політичний контекст. Таким чином, розвиток освітніх програм з етики є ключовим елементом формування етичної поведінки як у майбутніх, так і в діючих бізнесменів, що сприяє підвищенню етичної грамотності та відповідальності в українському бізнесі.

Шкільна освіта. Етичне виховання знижує ризик розвитку асоціальних та девіантних форм поведінки у дітей та підлітків, що, в свою чергу, сприяє створенню більш гармонійного та стабільного суспільства. У шкільних програмах повинні бути присутні курси, що охоплюють основи етики, моральності, громадянської відповідальності та соціальної справедливості.

Вища освіта. Етична освіта у вищих навчальних закладах є критично важливою для підготовки майбутніх фахівців, які будуть впливати на розвиток бізнесу та суспільства. Тож вища освіта має допомогти студентам зрозуміти важливість дотримання морально-етичних принципів у їхній майбутній кар'єрі та забезпечити їх знаннями та навичками, необхідними для прийняття етичних рішень у професійному середовищі. Такі студенти матимуть конкурентну перевагу на ринку праці, бо здатні запропонувати роботодавцям не лише професійні навички, але й здатність приймати етично обґрунтовані рішення, що сприяє сталому розвитку компаній. З точки зору громадянської відповідальності та соціальної свідомості у студентів, то курси з етики мають закладати розуміння своєї ролі в суспільстві та важливості активної участі у вирішенні соціальних та екологічних проблем.

Освітні програми для бізнесменів та кадрового резерву. На додаток до загальних напрямів, освітні програми для бізнесменів можуть включати більш конкретні теми, адаптовані до українського контексту, наприклад, боротьба з корупцією, дотримання законодавства, етика ведення бізнесу під час війни, сталий розвиток тощо. Застосування інтерактивних методів навчання може підвищити ефективність освітніх програм з етики:

- запровадження програм менторства від досвідчених бізнесменів для молодих підприємців, які можуть отримати допомогу в розробці та реалізації ідей у веденні етичної та відповідальної діяльності компаній;
- створення онлайн-платформи, де українські бізнесмени можуть знайти інформацію про кращі практики відповідального ведення бізнесу.

Спільна розробка та реалізація таких освітніх ініціатив з державними органами, бізнес-асоціаціями та навчальними закладами може сприяти більш системному підходу до підвищення етичної грамотності українського бізнесу. Це дозволить створити сприятливе середовище для сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності українських компаній і країни в цілому.

Висновки до розділу III

Впровадження етичних стандартів українськими бізнесами стає дедалі більш важливим для сталого розвитку та конкурентоспроможності компанії та економіки країни загалом. Це підтверджується успішними прикладами впровадження етичних норм в таких компаніях, як «Метінвест», «Нова Пошта» та «Kernel».

У цьому процесі значну роль можуть відігравати міжнародні партнери, надаючи українським компаніям необхідну підтримку та ресурси. Це стимулюватиме дотримання етичних стандартів через вимоги до контрактів, угод та партнерських відносин, а також сприятиме зменшенню ризиків та невизначеності, що пов'язані з веденням бізнесу в умовах нестабільності.

Основним варіантом вирішення етичних викликів в українському бізнесі є створення ефективних механізмів контролю та внутрішнього моніторингу, які включають виявлення, попередження, розслідування реагування на порушення етичних норм. Ключовим кроком є економічні інструменти стимулювання дотримання етичних стандартів, які здебільшого мають ініціюватися державою: податкові пільги, державні гранти та субсидії, програми сертифікації та рейтингові системи, розвиток соціального та венчурного фінансування. Розвиток освітніх програм з етики є не менш важливим аспектом. Вони повинні бути інтегровані в усі рівні освіти: від шкільного до вищого, а також у програми професійного розвитку для бізнесменів та кадрового резерву.

Впровадження етичних стандартів та принципів ведення бізнесу в Україні потребує комплексного підходу, який включає зусилля з боку держави, бізнесу, громадськості та міжнародних партнерів. Це дозволить створити сприятливе середовище для сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності українських компаній та країни в цілому.

ВИСНОВКИ

Для встановлення ролі моралі та етики в забезпеченні сталого розвитку компанії було проведено аналіз причин та передумов актуалізації етичних принципів у науковій та корпоративній сферах. На основі теоретичних та практичних аспектів, розглянутих у трьох розділах, можна зробити наступні висновки, які відповідають завданням роботи:

1. У першому розділі дослідження було систематизовано теоретичні засади етики та моралі, зокрема, в контексті сталого розвитку компанії. Дослідження підтвердило, що етичні принципи є фундаментальними компонентами для формування стратегій сталого розвитку компаній, а також забезпечують довгострокову стабільність та успішність бізнесу. В теоретичному контексті, етика в бізнесі розглядається не тільки як дотримання законодавчих норм, але й як впровадження стандартів поведінки, що перевищують мінімальні вимоги.
2. Ретроспективний аналіз показав, що етика та мораль в бізнесі не є статичними поняттями, натомість являють собою динамічний процес, що постійно еволюціонує, адаптуючись до мінливих особливостей бізнес-середовища. Їх історія сягає корінням в античні цивілізації, де заклалися фундаментальні етичні принципи у формі релігійних та філософських доктрин. З часом етика та мораль в бізнесі зазнавали значних трансформацій, відображаючи еволюцію суспільних норм та очікувань. Однак сучасний світ стикається з новими викликами, що ставить під сумнів традиційні етичні стандарти та вимагає не лише збереження та розвитку вже встановлених етичних рамок, але й пошуку нових підходів до вирішення етичних дилем та викликів для забезпечення сталого розвитку компанії.
3. У другому розділі дослідження було визначено вплив етики і моралі на діяльність та розвиток бізнесів на прикладі всесвітньовідомих компаній

(Amazon, Volkswagen, Coca Cola, Nike). Зокрема, дослідження показало, що дотримання етичних стандартів:

- позитивно впливає на фінансові результати компаній та їхню стабільність на ринку, тож компанії, які активно впроваджують етичні практики, демонструють вищі рівні довіри та лояльності з боку клієнтів, зменшують ризики, пов'язані з репутаційними втратами, та покращують свій корпоративний імідж;
 - сприяє підвищенню продуктивності працівників та створенню сприятливого внутрішнього середовища в компанії, що є важливими факторами для довгострокового успіху;
 - знижує ризики, пов'язані з юридичними проблемами та конфліктами з регулюючими органами. Таким чином, компанії, які дотримуються етичних норм, рідше стикаються з судовими позовами та штрафами, що позитивно впливає на їхню фінансову стабільність. Це особливо актуально в умовах сучасного бізнес-середовища, де зростають вимоги до прозорості та відповідальності компаній;
 - сприяє залученню інвестицій, оскільки інвестори надають перевагу компаніям з високим рівнем етичної свідомості, адже вони розглядають такі компанії як надійних партнерів з меншими ризиками. Етичні компанії мають кращі можливості для залучення капіталу на вигідних умовах, що своєю чергою сприяє їхньому розвитку та розширенню.
4. У цьому ж розділі було проаналізовано виклики та проблеми, з якими стикаються компанії в сучасному бізнес-середовищі України, зокрема, в контексті європейської інтеграції та повномасштабного вторгнення росії. Основними викликами в контексті бізнес-етики є: корупція, недотримання законодавства, забруднення навколишнього середовища та війна. Аналіз основних принципів бізнес-етики в контексті євроінтеграції показав що сучасний світ функціонує завдяки особливим правилам, нормам і моральним

цінностям. Впровадження етичного «комплексу» в бізнес практику допоможе розробити соціально орієнтовану концепцію, яка буде розв'язувати питання покращення соціальної відповідальності бізнесу, його репутації, регулювання соціально-трудова відносин, підвищення трудової мотивації співробітників, покращення стандартів охорони навколишнього середовища та екології, підвищення інвестиційної привабливості підприємств України та створення етичного кодексу за європейськими зразками. Сьогодні український бізнес стоїть перед складними викликами, які вимагають пристосування до високих стандартів бізнес-етики, зокрема, європейського зразку. Війна лише загострила їх, але й водночас підкреслила важливість етики та моралі на шляху до сталого розвитку компанії. Український бізнес не може ігнорувати цього, адже саме етика стане ключем до стійкого розвитку та успішного майбутнього.

5. Проведене дослідження таких українських компаній як «Метінвест», «Нова пошта» і «Кернел» підтвердило, що існує позитивний зв'язок між дотриманням етичних стандартів та результатами діяльності компаній, зокрема у сфері їх сталого розвитку. Етична поведінка допомагає знижувати ризики, пов'язані з правовими санкціями та репутаційними втратами, що також позитивно впливає на фінансову стійкість компаній. Крім того, дотримання етичних норм сприяє підвищенню мотивації та лояльності працівників, що впливає на їх продуктивність та загальний успіх компанії.
6. Отож, в останньому розділі було визначено перспективи розвитку та запропоновано науково обґрунтовані рекомендації щодо імплементації світових етичних стандартів у практику українських компаній для забезпечення їх сталого розвитку. Основним шляхом вирішення етичних викликів в українському бізнесі є запровадження ефективних механізмів контролю та внутрішнього моніторингу, що передбачають виявлення, попередження, розслідування та реагування на порушення етичних норм. Важливим кроком є використання економічних інструментів для стимулювання дотримання

етичних стандартів, які переважно мають ініціюватися державою. Це можуть бути податкові пільги, державні гранти та субсидії, програми сертифікації та рейтингові системи, а також розвиток соціального та венчурного фінансування. Необхідним є також розвиток освітніх програм з етики, які мають бути інтегровані в усі рівні освіти: від шкільного до вищого, а також у програми професійного розвитку для бізнесменів та кадрового резерву. Вони мають охоплювати найактуальніші теми для українського бізнес-середовища, зокрема боротьбу з корупцією, дотримання законодавства, етику ведення бізнесу в умовах війни та сталий розвиток. Впровадження етичних стандартів та принципів ведення бізнесу в Україні потребує комплексного підходу, що включає зусилля з боку держави, бізнесу, громадськості та міжнародних партнерів. Це дозволить створити сприятливе середовище для сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності українських компаній і країни в цілому.

Усі результати, отримані під час виконання кваліфікаційної роботи, відповідають визначеній меті, вирішують усі завдання, поставлені на початку дослідження, і мають значну теоретичну та практичну цінність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/11783/1/етика-1.pdf> (дата звернення: 07.04.2024).
2. Балджи М. Д. Етика бізнесу : навч. посіб. Київ : ФОП Гуляє. В.М., 2021. 332 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13096/1/Етика%20бізнесу%20навчальний%20посібник.pdf> (дата звернення: 07.04.2024).
3. How business ethics drives sustainable success. URL: <https://www.imd.org/reflections/how-business-ethics-drives-sustainable-success/> (дата звернення: 10.04.2024).
4. Nomann K., Blome-Drees F. Economic and business ethics. Gottingen, Zurich : Vandenhoeck & Ruprecht, 1992. 207 с.
5. Garrett T. M., Klonoski R. J. Business ethics. 2-ге вид. Virginia : Prentice-Hall, 1996. 171 с.
6. Fritzsche D. J. Business ethics: a global and managerial perspective. 2nd ed. New York : McGraw-Hill College, 2004. 224 p.
7. Bitay B., Brandt D., Savelsberg E. The Global Validity of Ethics: Applying Ethics to Engineering and Technology Development. 16th Triennial World Congress, Prague, Czech Republic, 2005.
8. Taylor von Mehren A. Britannica money. Encyclopedia britannica | britannica. URL: <https://www.britannica.com/money/contract-law> (дата звернення: 13.05.2024).
9. Brief history of IMO. International Maritime Organization. URL: <https://www.imo.org/en/About/HistoryOfIMO/Pages/Default.aspx> (дата звернення: 13.05.2024).

10. Етика : навч. посіб. / В. О. Лозовой та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 224 с. URL: https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/Lozovoy_2004_224.pdf (дата звернення: 13.05.2024).
11. Лазанська Т. І. Купецькі гільдії. Електронна бібліотека | Інститут історії України / ред. В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України, 2008. Т. 5. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kupetski_Gildii (дата звернення: 13.05.2024).
12. Шандра В. Совісні суди в Україні (остання чверть XVIII – середина XIX ст.) : монографія. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2011. 266 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6173-0/978-966-02-6173-0.pdf> (дата звернення: 13.05.2024).
13. Шаповал В. М. Ділова етика як основа становлення соціальної відповідальності підприємництва. С. 40–45. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/114997/09-Shapoval.pdf?sequence=1> (дата звернення: 13.05.2024).
14. Reckmann N. What is corporate social responsibility (CSR)?. Business News Daily. URL: <https://www.businessnewsdaily.com/4679-corporate-social-responsibility.html> (дата звернення: 13.05.2024).
15. Schoff C. The evolution of corporate social responsibility. Ecolytics | Impact Intelligence. URL: <https://www.ecolytics.io/blog/evolution-of-csr> (дата звернення: 13.05.2024).
16. Guidelines. United States Sentencing Commission. URL: <https://www.ussc.gov/guidelines> (дата звернення: 13.05.2024).
17. Summary of SEC actions and SEC related provisions pursuant to the sarbanes-oxley act of 2002. U.S. SECURITIES AND EXCHANGE COMMISSION. URL: <https://www.sec.gov/news/press/2003-89a.htm> (дата звернення: 13.05.2024).
18. OHCHR and business and human rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/business-and-human-rights> (дата звернення: 13.05.2024).

19. THE 17 GOALS | sustainable development. Sustainable Development. URL: <https://sdgs.un.org/goals> (дата звернення: 13.05.2024).
20. Білорус О. Г., Мацейко Ю. М. Глобальна перспектива і сталий розвиток : Системні маркетинг. дослідж. Київ : Міжрегіон. Акад. упр. персоналом (МАУП), 2005. 492 с. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/nw07.pdf> (дата звернення: 14.05.2024).
21. Sustainable development: driving sustainable development through business ethics - fastercapital. FasterCapital. URL: <https://fastercapital.com/content/Sustainable-development--Driving-Sustainable-Development-through-Business-Ethics.html#The-Role-of-Business-Ethics-in-Driving-Sustainable-Development> (дата звернення: 14.05.2024).
22. 2021 global business ethics survey. Ethics & Compliance Initiative. URL: <https://www.ethics.org/global-business-ethics-survey/> (дата звернення: 14.05.2024).
23. Yaqub M. Key business ethics statistics: true insights (updated). BusinessDIT. URL: <https://www.businessdit.com/business-ethics-statistics/> (дата звернення: 14.05.2024).
24. Graham V. FTC sues amazon for illegally maintaining monopoly power. Federal Trade Commission. URL: <https://www.ftc.gov/news-events/news/press-releases/2023/09/ftc-sues-amazon-illegally-maintaining-monopoly-power> (дата звернення: 15.05.2024).
25. Schapendonk J. Greenwashing: 3 recent stand-out examples of unethical marketing in 2023 - insights | smaac. Strategy & Branding agency | Purpose driven | Smaac. URL: <https://www.smaac.nl/insight/greenwashing-3-recent-stand-out-examples-of-unethical-marketing-in-2023> (дата звернення: 15.05.2024).
26. Gupta R. Is nike an ethical company? Dylan mulvaney campaign leaves people wondering. Market Realist. URL: <https://marketrealist.com/p/is-nike-an-ethical-company/> (дата звернення: 15.05.2024).

27. Індекс сприйняття корупції – 2022. Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2022/> (дата звернення: 15.05.2024).
28. На шляху до Європи: україна отримала +3 бали в індексі сприйняття корупції. Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/news/na-shlyahu-do-yevropy-ukrayina-otrymala-3-baly-v-indeksi-spryjnyattya-koruptsiyi/> (дата звернення: 15.05.2024).
29. Прищепя Я. Україна посіла 74 місце у рейтингу верховенства права. Суспільне | Новини. URL: <https://suspilne.media/171867-ukraina-posila-74-misce-za-rivnem-verhovenstva-prava/> (дата звернення: 15.05.2024).
30. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. 514 с. URL: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf> (дата звернення: 15.05.2024)
31. Темпи відновлення економіки України цьогооріч сповільняться до 3,2% - Світовий банк. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3851225-tempi-vidnovlenna-ekonomiki-ukraini-cogoric-spovilnatsa-do-32-svitovij-bank.html> (дата звернення: 15.05.2024).
32. The joint priorities of the EU institutions for 2021-2024. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-planning/joint-priorities-eu-institutions-2021-2024_en (дата звернення: 15.05.2024).
33. Press and information team of the Delegation to UKRAINE. Key findings of the 2023 report on ukraine. EEAS. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/key-findings-2023-report-ukraine_en?s=232 (дата звернення: 15.05.2024).
34. Directorate-General for Communication. New rules to protect your rights and activity online in the EU. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/news/new-rules-protect-your-rights-and-activity-online-eu-2024-02-16_en (дата звернення: 15.05.2024).

35. Over 1,000 companies have curtailed operations in russia—but some remain. Yale School of Management | Educating Leaders for Business and Society. URL: <https://som.yale.edu/story/2022/over-1000-companies-have-curtailed-operations-russia-some-remain> (дата звернення: 15.05.2024).
36. Human Impact Assessment reveals stark consequences of war on Ukrainian society. UNDP. URL: <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/human-impact-assessment-reveals-stark-consequences-war-ukrainian-society> (дата звернення: 15.05.2024).
37. Code of ethics. Чинний від 2013-10-07. Вид. офіц. URL: https://metinvestholding.com/Content/CmsFile/en/codes_CE_1203.pdf (дата звернення: 15.05.2024).
38. Corporate Reputation Management | RepTrak. URL: <https://www.reptrak.com/> (дата звернення: 15.05.2024).
39. 2022 edelman trust barometer. Edelman. URL: <https://www.edelman.com/trust/2022-trust-barometer> (дата звернення: 15.05.2024).
40. FTSE Russell. Your index partner for a changing world. Financial Markets Infrastructure and Data | LSEG. URL: <https://www.lseg.com/en/ftse-russell/your-index-partner> (дата звернення: 15.05.2024).
41. ESG corporate rating. ISS. URL: <https://www.issgovernance.com/esg/ratings/corporate-rating/> (дата звернення: 15.05.2024).
42. United on all fronts. 2022. 164 с. URL: https://metinvestholding.com/Content/Entities/Report/35/en/Metinvest_AR2022.pdf (дата звернення: 15.05.2024).
43. Кодекс корпоративної етики Нової Пошти. Вид. офіц. 2024. 31 с. URL: https://novaposhta.ua/uploads/misc/doc/corporate_ethics_codex.pdf (дата звернення: 15.05.2024).

44. Нова Пошта. Звіт зі сталого розвитку. 171 с. URL: https://novaposhta.ua/csr/zvit_zi_stalogo_rozvitku_2022/ (дата звернення: 15.05.2024).
45. Українська біржа - Підсумки 2023 року. URL: <https://www.ux.ua/a11156/?nt=304> (дата звернення: 15.05.2024).
46. CDP A list companies 2023. CDP. URL: <https://www.cdp.net/en/companies/companies-scores> (дата звернення: 15.05.2024).